

B á t a i B. G y ö r g y

Bod Péter a Magyar Athenas-ban azt írja, hogy "Bátai B. György tanult Franekerában 1652-ik eszt, hol Kloppenburgius János alatt Krisztus istenségéről disputált Smáltzius ellen. (De divinitate Jesu Cristi.) Erdélybe jövéen a kolosvári oskolába tétetett (a mint akkor hívták) rektornak."¹⁾ Az idézetben előforduló évszám föltétlenül téves, minthogy a hollandiai Franekera akadémiájára való beiratkozása - a diákok anyakönyve szerint - nyolc évvel korábban, vagyis 1644 október 18-án történt,^{1a)} mig nem az 1652. évszáma Cloppenburg professzor vezetése alatt tartott vitatkozások együttes kiadásának időpontját jelezheti. 1645 augusztus 26-án a deventeri Athenaeumba iratkozott be.²⁾

Külső országokbeli tanulásának többi állomásáról az egyetemek diákjainak kinyomatott névsorai nem nyújtanak felvilágosítást, ellenben a kolozsvári református kollégium nagykönyvtára megőrizte Bátai könyvtárának egyik darabját, amelybe saját kezűleg írta bele, hogy "Est Georgii Bataj. Aō 1647. Leydae."³⁾ Ez az adat tehát nemcsak azért méltó figyelmünkre, mert megtudjuk belőle, hogy Leydában is megfordult, hanem azt is bizonyítja, hogy 1647-ben még mindég külső országokban tartózkodott.

Bujdosásából való hazatérése az 1647. év derekán, vagy talán a következő esztendő folyamán történt. Utját nem a török uralom alatt levő szülőföldjére: a Duna-jobbparti Tolna-Baranyába irányította, hanem Erdélybe jött, ahol Geleji Katona István püspök a kolozsvári kollégiumhoz rendelte akadémikus mesterül. Reája vonatkozó itthoni adatunk 1649-ből való. Ugyanis Gidófalvi János kolozs-

---

1) Bod Péter: Magyar Athenas. Nagyszében, 1766. 29.

1a) TT. 1886: 606.

2) Zoványi cikkei.

3) Könyvtári jelzése: Q.46.sz.

vári református pap 1649 június 1-én keltezett levelében a többek között arról tudósítja Medgyesi Pál fejedelmi udvari prédikátort, hogy "történék ez is mostani vasárnap (vagyis május 27-én), hogy Batai uram felállván concionálni, az explicáció közben alkalmatlanul digrediálván, hoza elől némely rut haeresiseket, a mely könyvet Horners irt az angliai állapotról, abból bizonyos chartára notálván, ejte ily szót, hogy itt tanjítják most Angliában és így hozták mostan be mi közinkben."⁴⁾ Ezzel ugyanis Gidófalvira célozott. Majd december 9-én Medgyesi Pál Ecsedről kelt levelében írta Rákóczi Zsigmond hercegnek, hogy "az szegény Tsaholczi uramot is..ugyan kitudták Kolosvárrul, s ama botránkoztató Apostatát Bathai Györgyöt akarták polczra ültetni, ha isten le nem vetette eddig itt."⁵⁾ A helyzet megértéséhez szükséges tudnunk, hogy a presbiteri egyházigazgatás szükségességét hirdető Gidófalvi, Csaholczi, sőt Tótfalusi papokat Váradi Miklós itteni főpatrónus - Geleji püspök segítségével - eltávolította Kolozsvárról, ellenben a hollandiai akadémiaírókról maga is presbiteri felfogással hazatért Batai György - szinét változtatva s most már a kizárólagos püspöki igazgatást hirdetve - úgy látszik, elnyerte az illetékesek tetszését. Éppen ezért tövidesen ezután meg is történhetett helybeli pappá való ordinálása.

Csaholczi utódául Veresmarti Gáspár eddigi marosvásárhelyi lelkipásztor - esperest hozták Kolozsvárra elsőpapnak, Gidófalvi eltávolítása után pedig helyébe Batai Györgyöt tették meg második papnak. Az adatsorozatban mutatkozó nagy hiányosságok miatt neve Bedj András és Kobzos István egyházközségi quártások 1653 július 23 - 1654 augusztus 4-i gazdasági évi számadáskönyvében jelentkezik először ilyen formán, mint "Bathaj György Secundarius magyar praedikator",⁶⁾ továbbá Istvány Bálint és Keczely Gergely 1655 augusztus - 1656 júliusig terjedő gazdasági évről készített Számadó Regestumokban mint "Batay Giörgy Uram az Magyar Secundarius Pastor".⁷⁾ Ezekből az évekből tudjuk járandóságait is, mégpedig

4) EPrK. 1874: 172.

5) I.h. 1876: 321.

6) Regestum Seu Ratio az 1653/54. évre. 5/B. lev. /Az egyházközség lev.tárában.)

7) Számadó Regestumok az 1655/56.gazdasági évre. 3/B. lev.(U.o.)

pénzben: évi szegődség 200 m. frt. - posztóra 27.m.frt. - fára 20 m.frt. - természetben: buza 20 köből, - bor 300 veder. Mindez azután az egykori pénzértékre átszámítva, összesen 487 m. frt-nak felelt meg. Még ehhez járultak az esetleges stólapénzek; így tudjuk a többek között, hogy özvegy Szakállosi Jánosné elhalálózván, minden javát az ekklézsiának hagyományozta s ezért a temetésről is a quártások gondoskodtak, ezek számadáskönyvében találjuk a következő tételt: "Anno Dominj 1653 dje 4 Decembr[is] Adtam Bathaj Uram[nak] Anno et die in p[rae]missis az Szakallosine teste felet valo p[rae]dicalasert az Varadi Szöcz Istvan legalt tallerabol Tall: 1. No. - fl. 1// 80."⁸⁾

Az egyházközségtől természetbeni lakást is kapott; a quártások 1655. évi egyik számadási tétele szerinti javításokkal kapcsolatosan említik "Batahaj(!) Ura[ml] szalasa(t) avagy Ecclesia haza"-t;⁹⁾ ennek helyét az 1656. évi adófizetők könyvében találjuk meg mint "Media Intra (sc. Moenia) Szentegyhaz utca...Eccl(esias-tica) Persona Batay Georgy (dikája=) 1/8."¹⁰⁾

Különben - úgy látszik - szorgalmas és törekvő lelkipásztor volt, mutatják azok az egyházi beszédei, amelyeket az 1665-66 években a Szebenbe költözött váradi nyomdában világgá bocsátott. Ezen kívül Csulai püspöktől is kedvelt egyén, ezt abból is tudjuk, hogy már kezdő pap korában is helye volt a generális zsinatokon. Így látjuk, hogy a quártás 1654 junius 19-én 3 forintot fizetett a mérai prédikátornak "az it valo szolgálattiert, mivel eö kglmek B(ecsületes) Praedicatorink az gyülesben voltanak."¹¹⁾ 1655-ben ugyancsak a mérai papnak, "mivel it benis az Ecclesianak szolgál't gabonát, nemkülönben "Kanta (spotálybeli) papnak (25 veder bort)it ben az Ecclesiaban valo szolgálattjertt" adtak.¹²⁾ Ugyanis paptársai: Jenei G. István esperes és Veresmarti Gáspár elsőpap anélkül is tagja volt a generálisnak. De egyebekből is tapasztalhatjuk személyének Csulai előtti rokonszenves voltát. Így már "1651 Die 12 Octob(ris) Batay Vram Akarua[n] menni Feieruarra Puspeók Vramhoz, -

8) 1653/54. évi Regestum. 39/A. lev.

9) 1655/56. évi Regestomok. 33/A. lev.

10) Városi adókönyvek. 1656. 52. és 272., 1657. 9. (Klt.)

11) Quártások 1653/54. 48/B. lev.

12) I.h. 1655/56. 4/B, 8/A. lev.

B(író) V(ram) Eő kigielme paranycziolattiabol Adtam az eő kigielme kutsia Eleyben hatt louat Feieruarigh". Majd 1653 szeptember 4-én "Kisiri Battay Giorgy Ura[m] az Feieruari Púspeket Thordaigh milliaria 2."Végezetül 1656-ban azt jegyzi fel a városi sáfárpolgár, hogy "Die 12 Juny Nouak Istua[n] masod magaual vitte Batay Georgy Uramot Szakmara, Varadra 7 loua[n]".¹³⁾ Valószínű, hogy mindhárom utazásnak köze volt a presbiteriánus egyházi férfiak ellen intézett támadásokhoz. Előbb Igaz Kálmán főskolamester személye ellen, azután meg az 1656. esztendei adat élesen reávilágít egy másik, hasonlóképpen érdekes eseményre. Megfejtését Nagyar Benedek és Kovásznai Péter váradi papoknak, a presbiteri egyházigazgatás hiveinek, fogságukból Lorántfi Zsuzsánna közbenjárására történt kiszabadulásuk után 1656 július 11-én Szatmár várában adott kötelezvényei adják. Ezekben ugyanis fogadniok kellett, hogy az ekklezsiának "usu roboraltatott canoni, praxissi és ritusai ellen magamat nem opponáлом, azok ellen refractarius nem leszek". E kötelezvények bevezető soraiban még megemlítik, hogy "a Tiszán innen levő Magyarországi rendeknek mostani generalis gyűlésekben, mely celebraltatott in anno praesenti die 18. junii Szathmártt, az holott a Tiszán tul való egyházi rendek is és a szerint az erdélyi ecclesiáknak is consensusok per artes legales jelen voltak és mindezeknek közönséges végzésekbül és fen megirt excessusimért külső magistratus hatalma, keze és büntetése alá adjudicaltattam és adattam és arestomba is tetettem".¹⁴⁾ Ugy látszik, hogy Batai maga és a kolozsvári sáfártól meg nem nevezett utitársa képviselték az erdélyi papság, vagy talán helyesebben szólva: Csulai püspök szavazatát Nagyar Benedek és Kovásznai Péter felett hozandó ítéletben. Tekintettel pedig arra a helyzetre, hogy megegyező hozzájárulással történt e kiváló egyházi férfiak elítéltetése és világi hatóság általi árestáltatása, bizonyos, hogy Batai is hajthatatlan ellenzője volt az egyházkormányzásban való újításnak. Ez a kivánalom a különböző vallási nézetek surlódása között a maga idejében főképpen azért esik súlyosabban a latba, mert a haladás eszméjét szolgáló, megfontoltan komoly Medgyesi Pál Batait "megbotránkoztató apostata"-nak bélyegezte meg.

13) Sáfár. 1651. 281, 1653. 233, 251, 1656. 99.

14) PrK. 1891: 6.

Rövidesen azonban változtak az idők s velők együtt változott a kül- és belpolitikai helyzet is. II.Rákóczi György a szerencsétlen lengyelországi kalanddal eljátszotta Erdély sorsát is. A török nem akarván többé fejedelmeképpen elismerni, helyébe Barcsai Ákost választatta meg uralkodóul. Őröla ismeretes, hogy az angliai szellemű egyházigazgatási irányzatot támogatta, udvari papja: Csengeri Képiró István pedig megelőzőleg éppen Kolozsvárott lelkipásztoroskodott, továbbá Veresmarti Gáspár elsőpap nem egyszer fordult Barcsaihoz egyházának segítsége érdekében. Rajtuk kívül itt volt még a becsületes és igazságos Jenai István esperes is, de itt tanított és itt alkotott, mint a kollégium újjá teremtője, Apáczai Csere János professzor is, akit még a "politikus püspök" Váradai Miklós főpatronus, a presbitérium korábbi kemény ellensége is - dédelgett unokáján: Bethlen Miklóson keresztül - megkedvelt és támogatott.

Bátai azonban a változott körülményekből nem okult. Összeférhetetlen természetével Apáczait is kikezdette. Lehetséges ugyan, hogy a támadást nem egyenesen ő kezdette, de Apáczai már megelőzőleg is ismerhette Batai jellemét s ezért amikor 1656 november 20-án megtartotta itteni beköszöntő beszédét: "Oratio de summa scholarum necessitate earumque inter Hungaros barbariei Causis" tárgykörről értekezve, abban azokat a papokat is erősen ostromozta, akik a tanítással foglalkozókat lenézve, alacsonyabb rendűeknek tartják maguknál.¹⁵⁾ Minthogy e csoportba tartozott Batai is, hihetőleg találva is érezte magát. Éppen ezért el is képzelhető, hogy mennyi kellemetlenséget igyekezett szerezni Apáczainak s mindez munkálkodásában mennyire gátolta őt! Igaz ugyan, hogy Batai vele szemben tanusított viselkedésére csak egyszer, mégpedig Apáczainak barátjához: ifjabb Galeji Katona István székelyudvarhelyi pap és espereshez 1658 december 27-én keltezett levelében találunk említést: "Bántódásom is nagy vagyon a miá' a kevély Báthai miá'. Telylyességgel azon vagyon, mint kevés böcsületecskémben megkárosíthasson. Vasárnap a titulusért erősen ki praedicála. A deákok fogják fel ügyemet. Valóban ők is feladták néki a vizes inget, és még hátra is van valami. Ezekről másszor."¹⁶⁾ Szeretnők tudni a diá-

15) Apáczai beköszöntő beszéde a kollégium u.n. Apáczai albumában sajátkezűleg bejegyezve. Nyomtatásban kiadta: Felméri Lajos, Kolozsvár, 1894., magyar fordításban pedig Hegedűs István a kolozsvári ref. főtanoda 1876. évi értesítőjében.

16) Szilágyi Sándor: Vértanuk a magyar történetből. Pest, 1867. 124, 139.

kok eljárását, amellyel szeretett professzorukat megvédelmezték, de Apáczai másszori levele, ha meg is iródott, nem maradt reánk.

Ugy látszik, a vesztes mégis csak Bátai, aki most már egészen magára maradt a maga merev felfogásával és összeférhetetlen természetével, hiszen 1659 március 18-án még a megvénné, bár öreg-ségére megszeliült Várad Miklós is kiszólltatott ebből az árnyékvilágból¹⁷⁾ s ilyenképpen Batainak itt már semmi további keresnivalója sem lehet, különösen, hogy azt is meg kellett érnie, hogy Barcsai fejedelem jóvoltából Apáczai pénzbeli javadalmazása ötven forintra felül is multa az ő fizetését. Batai háta megett most már Csulai püspök sem állott, ő, aki különben Barcsai fejedelemnek unokaöccse vala, Fehérvár elpusztulása után - Bod Péter szerint - "helyből helybe bujdosván, 's keresvén a' megmaradásra bátorságos menedék helyet",¹⁸⁾ ezért Batai végtére is távozásra szánta el magát. Tehát ez a magyarázata annak az érthetetlennek látszó jelenségnek, hogy Erdély legnagyobb egyházközségének lelkipásztorságát miért is cserélte fel egy sokkal kevésbé rangadó gülekezet papságával! Ő ugyanis a tiszántuli püspöki kerületbe ment át, minthogy Tótfalusi P. István szilágy-szolnoki esperesnek Husztra történt távozásával megürült a zilahi papi állomás, ezért a hívek s püspökök meggyezett akaratóból oda ordináltatta magát. Ennek az egyházközségnek a története azonban még hozzávetőlegesen sem ismeri Tótfalusi eltávozásának idejét és Batai ottani szolgálatának kezdetét,¹⁹⁾ de szerencsére a Kolozsvár-városi számadáskönyvek biztos adatokat őriztek meg számunkra.

Igy találjuk: "Az tavaly 1659. évről hatra maradó restantiaikrol Matthias Croner et Stephanus Bagyonj Adószedőknelk számadó Regestrumok"-ban a Media-fertályban "Bataj Georgy h(áza); (dikája) 1/8 leue[n] tesze[n] adala f.3. Negyedik Ado felvetes utan ment el eő kglme az varosrol, itt letekor eő kglme[n]ek negy Ado teszen - fl.1." ²⁰⁾ Ennél azután még pontosabb időhatározást jegyzett fel a városi sáfárpolgár. Szerinte 1659. április 25-én "B(i-

17) 1664. évi vagyoneleltárkönyv. 2/A. lev. (Az ekklezsia levé árában.)

18) Bod Péter: Szmirnai Szent Polikárpus. Nagyenyed, 1766. 94.

19) Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. 1881.58. Prot.Egyh.és Isk. Lap. 1847: 1418. hasáb.

20) Dika. 1659. 16.

ró) U(ram) P(arancsára) Báttai Georgy Ur[am]ait vitte el Zilahra Fekete István hat loul tt fl. 3 dan. 75."²¹⁾

Báttai itt várta ki a zivataros idők megcsendesedését s azután a világ forgatagából félrebb eső Zilahon most már reá érvén, öszszeszedegette kéziratait s kinyomtatás végett leküldötte Szebenbe, a töröktől elfoglalt Váradról oda telepedett Szenczi Kertész Ábrahámtól kezelt tipográfiába. Első munkája, amely 8°-ú 44 lapnyi terjedelemben 1665-ben jelent meg: "Az Isten kegyelmeben levő ember idvesseges életének bizonyos s' megcsalhatatlan jegyekből való megismeréséről. Mellyet elsőben Colosvari praedikatorságában a' Reformata Ecclesiában praedikállott." Ehhez folytatólagos lapszámzással nyomtatott 19 lapon: "Az Istenfélő Ember könyörgesere való Valasz-tétel... Mellyeket A' szomoru változó időkben Zilahon, bizonyos alkalmatosságokkal predikállott." Azután 1666-ban ugyancsak Szebenben 8° 292 lapnyi terjedelemben adta ki "Lydius S. Scripturae Lapis, Lelki Probakö avagy Az örök életre el-választatott, idvessegét bizonyossan várható embernek, a' Sz. Irásból szedegettetett meg-csalhatatlan jegyei, ... Mellyeket a' Colosvári Reformata Ecclesiában bizonyos alkalmatosságokkal praedikállott." Végezetül ugyanabban az esztendőben, ugyanakkora méretben s 190 lapnyi tartalommal jelent meg "Meta Electorum, Valasztottak Targyja. Melyre minden buzgó lelkű és idvessegét kívánó embernek tellyes életének folyásában szükségképpen kell czélozni."²²⁾ Erről az utóbbiról Bod Péter ugy emlékezik meg, hogy "válogatott matériákról irott szép könyv."²³⁾ A két utóbbi munkát Bornemisza Anna fejedelemasszony radnóti könyvtárának jegyzékében is megtaláljuk.²⁴⁾

Zilahi csendes visszavonultságában azonban mégis meg kellett érnie, hogy azoknak nagyobb része, akiknek sorsának folyásába ő is beleszóllott, ha megkésve is, de mégis csak elégtételt nyertek. Így Igaz Kálmán udvarhelyi esperessé s generális nótáriussá, Magyarri Benedek kolozsvári pappá és éppen Báttai utódává, Kovásznai Péter ugyancsak kolozsvári lelkipásztorrá és püspökké lett, miután

---

21) Sáfár. 1659. 177.

22) RMK. I. 1025, 1026, 1040, 1041.

23) Bod Péter: Magyar Athenas. 29.

24) Szerző: Könyvészeti tanulmányok. 49.

a kizárólagosan püspökös és a presbiteri egyházigazgatási rendszerek közötti ellentétek az idők viharában egészen rövid idő alatt lecsiszolódtak.

Bátai Zilahon tizenhárom esztendeig szolgálta egyházát, mint-hogy 1672-ben elköltözött az élők sorából.²⁵⁾

Bátai B. György családi körülményeiről is maradt fenn néhány adat. Így jegyezte fel az 1649. évi kolozsvári sáfár: február 7-én "Az Orthodoxa Ecclesiaba[n] levő Mester Ura[m] Lakodalmat Celebralva[n], Kaiantaj Janos Viszj Eőt Loauai Nagy Almasra, fizettem nékie fl. 1 den. 87. Azo[n] szükségre ment Szekely Andrasis hatt Loauai. Fizettem nekie fl. 2 den. 25." Nemkülönbén "Aō 1649 die 9 February Ex Commissione Amplissimj Senatus Adtanak Ado szedő Uramek az Orthodoxa Religio[n] leuő Schola Mester Batai Uramnak Menyegzői Lakodalmakor ajándékban két Tallert, melly teszen - fl. 3 den. 60."²⁶⁾ Bátainé leánykori nevét is ismerjük. Ugyanis egyetlen életben maradt gyermeke, aki a keresztségben hasonlóképpen György nevet kapott, mint kolozsvári pap és kolozs-kalotai egyházmegyei nótárius, 1698 szeptember 11-én elhalálozván, temetésére az egyházközség egylevelesen nyomtatott kártát készíttetett a Tótfalusi Kis Miklós nyomdájában. Ez az egyetlen példányban megmaradt kárta azután az elhunyt életrajzi adatait is tartalmazza; belőle tudjuk meg, hogy anyját: nemes Mara Erzsébetet - első férje halála után - talán már 1673-ban a Váradról menekült nemes Polyik János, a kolozsvári vár alkapitánya, fizetőmester és az egyházközség kurátora vette feleségül. E derék férfiu mostoha fiát nagy gonddal tannította.²⁷⁾ Őmaga bár nem érte meg, hogy neveltje mint kész pap öltse magára a palástot, minthogy 1689 december 14-én Kolozsvárt elhunyt,²⁸⁾ felesége azonban két évvel túlélte urát, ugyanis 1691 szeptember 10-én temették el.²⁹⁾ Fiának pappá avatásán kívül megérte még nemes Zalányi Máriával való házasságra lépését is ugyancsak 1691-ben. Különbén idősebb Bátai Györgynek - fián kívül-

25) Névkönyv. 1881. 58.

26) Sáfár. 1649. 308, 331.

27) Ifj. Bátai György temetési kártája. (A kolozsvári farkas-utcai templomban.)

28) Sándor Imre: Kolozsvár czimeres emlékei. Kolozsvár, 1920. 57.

29) A kolozsvári szabó céh számadáskönyve. (ENMLt. Használatát Kelemen Lajos főigazgatónak köszönhetem.)

még csak egy másik gyermekéről van tudomásunk. Ez 1655 augusztus 8-án hunyt el Kolozsvárt, kicsi korában.³⁰⁾

Ifjabb Bártai B. Györgynek egy Erzsébet s egy György nevű árvája maradt. A fiuról mindössze csak annyit tudok, hogy az 1716. év december 7-én Kolozsvárt elhunyt Boros-Jenei Anna Bogdányi Mihály máramrosszigeti pap özvegyének temetésére nyomtatott kártára, mint kollégiumi alumnus diák, többek között ő is verset szerzett.³¹⁾

---

30) Kovács Máté ref.harangoztatógazda számadáskönyve. (Az egyház-község levéltárában.)

31) E kártát a kollégiumi nagykönyvtár őrizte.